

P. Ja. C S E R N I H :

A nyelv fejlődésének és a nép történetének össze-
függése I.V. Sztálin nyelvtudományi munkáinak
megvilágításában.

A4832

Nem szándékunk ezt a problémát a történelemelőtti kortól napjainkig terjedő egész terjedelmében érinteni. Az emberiségnek viszonylag késői korszakáról és viszonylag új nyelvekről lesz szó. Kereken kimondhatjuk: a nyelv fejlődése és a nép története közötti összefüggés problémáját ebben a tanulmányban csupán annyiban érintjük, amennyiben az orosz nyelv konkrét történetével kapcsolatban van.

De a probléma még a megjelölt határok között is bonyolult, ez mindenki számára egészen nyilvánvaló. Az adott esetben tulajdonképpen nem annyira azzal a problémával kell foglalkoznunk, hogy milyen összefüggés van egy konkrét új nyelvnek /mondjuk az orosz nyelvnek/ általában, egész terjedelmében vett története és a nép története között, mint inkább azzal, hogy e nyelv fejlődése, belső története hogyan függ össze a nép történetével. Föl kell tételoznünk, hogy éppen a nyelvek belső - az alapok váltakozásától független - története az, amit a "nyelvfejlődés belső törvényeinek" működésével határozhatunk meg.

De persze a nyelv története, élete az évszázadok és évezredek folyamán nem korlátozódik erre a "belső történetre". Vegyünk bármely változást, tekintet nélkül arra, hogy a nyelv szókészletében, hangtanában vagy nyelvtani rendszerében megy-e végbe: e változás a nyelvben, a nyelv szerkezetének belsejében nemcsak létrejön és kifejlődik, hanem a nyelvben, pontosabban mondva, az adott nyelvterületen, a nemzetség, törzs, nép vagy nemzet területén el is terjed. Hiszen minden élő /vagyis nem az eszperantóhoz hasonló, mesterségesen alkotott, kiagyalt/ nyelvnek fejlődése minden történelmi szakaszában megvan a maga területe /nemzetségi, törzsi terület, a nép vagy a nemzet területe/. Minél nagyobb a közösség, minél bonyolultabbak a társadalmi viszonyok, minél tágasabb ez a terület, annál bonyolultabbak a nyelvben ujjonnan keletkező jelenségek elterjedésének feltételei. Elterjedésüket vagy egyik-másik társadalmi csoport határai, tehát társadalmi jellegű megkötöttségek, vagy pedig a földrajzi viszonyok kor-

látozzák. A nyelvi jelenségek elterjedésében érvényesülő törvényeknek jóformán semmi közük ~~sincs~~ a nyelv belső életéhez, a nyelv fejlődésének belső törvényeihez.

Aligha lehet vitatni, hogy a nyelvi jelenségek elterjedésében érvényesülő törvények tanulmányozása elképzelhetetlen másként, mint történeti szempontból, tehát mint történeti studium.

Az adott esetben a vizsgált tények összefüggése a nép történetével annyira világos és szoros, hogy ezeknek a tényeknek a vizsgálatát úgy is tekinthetjük, mint ami már túlhalad a tulajdonképeni nyelvészet, a nyelvtudomány körén és valami olyan tudományágnak /a nyelvtudományhoz képest segédtudománynak/ a tárgyát alkotja, amely mint tudományos diszciplína még ki sem fejlődött s amelyre még külön elnevezésünk sincs. A "nyelvföldrajz" műszó távolról sem fedi e tudományág teljes körét.

Általában teljesen figyelmen kívül hagyjuk itt az emberi nyelv életének azon jelenségeit, amelyek a nyelvfejlődés belső törvényeivel nincsenek közvetlen kapcsolatban: a nyelvek keletkezésének és kihalásának kérdéseit, a nyelvek felaprózódásának és kereszteződésének vagy a jövőben bekövetkezendő egybeolvadásának kérdéseit, a nyelvi szubsztrátum kérdését, stb.

Nem érintjük e kérdésnek /a nyelv fejlődése és a nép története közötti összefüggés kérdésének/ tudományos irodalmát sem, hiszen e kérdés valóban tudományos felvetése csak most, I.V. Sztálin "A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című zseniális munkájának megjelenése után vált lehetségessé.

Igy tehát, ha a legrövidebben akarnók meghatározni azt a feladatot, melyet a szerző ebben a kis értekezésben maga elé tűzött, akkor azt mondhatnók, hogy kísérlet a nyelv fejlődése és a nép története közötti összefüggés kérdésének feltevésére /megvitatás céljából/ a nyelvfejlődés belső törvényeinek tanulmányozásával kapcsolatban.

+ + +

Mindazokkal szemben, akik a marxizmust a nyelvészetben vulgarizálták és mindenekelőtt N.J. Marral szemben most már tudjuk, hogy a nyelv nem felépítmény-kategória. A nyelv fejlődése nem függ a társadalom gazdasági alapjának fejlődésétől, nem e fejlődés idézi elő mechanikusan, nem következménye az alapok változásának. A nyelv saját belső törvényei szerint fejlődik és tökéletesedik.

Az alapok változásával, a gazdasági viszonyok terén beálló töréssel, a társadalmi alakulatok váltakozásaival nem jár együtt az, hogy a nyelvben is törés álljon be, hogy a nyelvi alakulatok is váltakozzanak, hogy a nyelv strukturáját egy másik struktúra cserélje fel. A nyelvet, a nyelv strukturáját az alapok nem formálják ujja minden esetben és a nyelv akkor sem pusztul el, ha összeomlik az az alap, amelyet ez a nyelv, e nyelv strukturája szolgált. A nyelv a néphez tartozik. A nyelv, /mint az érintkezés eszköze/, csak akkor pusztul el, ha elpusztul a nép, amelyhez tartozott. I.V. Sztálin azt tanítja: nemcsak egyetlen alapnak és felépítményének születése és megszűnése, de több alap és azoknak

megfelelő felépítmények megszűnése sem vezet a történelemben a nyelv strukturájának megszűnésére és új nyelv születésére új szókinccsel és új nyelvtani rendszerrel.

"Puskin halála óta több mint száz esztendő telt el. Ez alatt az idő alatt Oroszországban felszámolták a hűbéri rendet, a tőkés rendet és egy harmadik rend keletkezett - a szocialista rend. Így tehát két alapot számoltak fel felépítményeivel együtt és új, szocialista alap keletkezett a maga új felépítményével. Mindamellett, ha például az orosz nyelvet nézzük, ez alatt a hosszú idő alatt semilyen törést sem szenvedett és a mai orosz nyelv, szerkezetét tekintve, alig különbözik Puskin nyelvétől.

Mi változott meg ez alatt az idő alatt az orosz nyelvben? Az orosz nyelv szótári szókészlete ez idő alatt jelentékenyen kibővült; a szótári szókészletből nagyszámu elavult szó eltűnt; sok szó jelentése megváltozott; javult a nyelv nyelvtani felépítése. Ami a puskini nyelv strukturáját, a nyelv nyelvtani rendszerét és alapszókinccsét illeti, az lényegében megmaradt, mint a modern orosz nyelv alapja." 2

De, a sztálini tanításnak megfelelően, a nyelv, amely nem felépítmény, ugyanakkor társadalmi jelenség és ezért a nyelv fejlődését /nevezetesen e fejlődés progresszív jellegét/ csak akkor érthetjük meg, ha a társadalom fejlődésével, a nép történetével kapcsolatban vizsgáljuk. "A nyelvet és fejlődési törvényeit - mondja I.V. Sztálin - csak abban az esetben lehet megérteni, ha a legszorosabb kapcsolatban tanulmányozzák a társadalom történetével - annak a népnek a történetével, amelyé a tanulmányozott nyelv és amely ennek a nyelvnek alkotója és hordozója." 3

Mindenekelőtt - és szerintem egészen magától értetődően - az a kérdés merül fel: feltételezhető-e, hogy az alapok megváltozása, mely a társadalmi viszonyok megszokott rendjét szétrombolja s amely a társadalmi élet minden területén visszatükröződik, a nyelvben egyáltalában nem tükröződik vissza? I.V. Sztálin mintegy megelőzve és megválaszolva ezt a kérdést, zseniális munkájának mindjárt az első lapjain rámutat az orosz nyelv fejlődésének jellegére a Nagy Októberi Szocialista Forradalom utáni korszakban.

"Az utóbbi harminc év folyamán Oroszországban megszűnt a régi kapitalista alap és új, szocialista alap épült. Ennek megfelelően megszűnt a kapitalista alapon nyugvó felépítmény és létrejött az új felépítmény, amely megfelel a szocialista alapnak. Következésképpen a régi politikai, jogi és egyéb intézményeket új, szocialista intézmények váltották fel. Ennek ellenére az orosz nyelv alapjában véve ugyanolyan maradt, mint az Októberi Forradalom előtt volt.

Mi változott meg ez alatt az időszak alatt az orosz nyelvben? Megváltozott bizonyos mértékben az orosz nyelv szótári szókészlete, megváltozott olyan értelemben, hogy nagyszámu új szóval és kifejezéssel gyarapodott, amelyek az új szocialista termelés létrejöttével, az új állam, az új szocialista kultúra, az új közszellem, az új morál megjelenésével, végül a technika és a tudomány fejlődésével kapcsolatban keletkeztek; megváltozott sok szónak és kifejezésnek a jelentése, ezek új jelentést kaptak; kivészett a szótárból bizonyos számu elavult szó. Ami azonban az orosz nyelv alapszókinccsét és nyelvtani rendszerét illeti, amelyek a nyelv alapját alkotják, ezek a kapitalista alap felszámolása után nemcsak hogy nem szűntek meg és

nem cserélődtek fel új alapszókinccsel és új nyelvtani rendszerrel, hanem ellenkezőleg, épségben fennmaradtak, minden komolyabb változás nélkül - fennmaradtak éppen a mai orosz nyelv alapjaként." 4

Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy milyen új szavakról van szó a jelen esetben: szovet /szovjet/ - származékaival együtt /szovetszkij, szovetizmus = szovjet, szovjetizmusok, stb./, partija /a párt, t.i. a bolsevik párt/, pioner /uttörő/, kolhoz, /kolhoz/, sztahanovec /sztahanovista/, trudoden' /munkaegység/, stb.

I.V. Sztálin tehát éppen nem állítja, hogy az alapok megváltozása a nyelv életében egyáltalában nem tükröződik vissza. Természetes, hogy visszatükröződik. A kérdés lényege az, hogy az alapok megváltozása hogyan, milyen mértékben, milyen értelemben tükröződik benne vissza? Ha a kérdést így tesszük fel, akkor Marr akadémikusnak és "tanítványainak" felfogásával szemben azt kell mondanunk, hogy a nyelvben nem történnek gyökeres változások, nem történik sem "ugrás", sem "robbanás", sem holmi "törés", de változások mégis észlelhetők. Mint mondtuk, ezek szókészletbeli változások, pontosabban - a nyelv szótári szókészlete terén, vagy még helyesebben mondva, a szókészlet nem alapvető részének keretein belül végbemenő változások.

Bármely élő nyelv szótári szókészlete, mint amely a "legérzékenyebb a változások iránt", általában a szakadatlan mozgás és fejlődés állapotában van, az alapok változásától függetlenül is. Ezért bizonyos módon az alapok megváltozása is visszatükröződik a szókészletben. "De - mondja I.V. Sztálin - az efféle változások semmiképpen sem döntik el a nyelv sorsát."

Ezt a részt teljes egészében idézem. Itt azokról a változásokról van szó, melyek a francia nyelvben az 1789-1794 között lezajlott francia polgári forradalom utáni időszakban mentek végbe.

"Lafargue-nak nem volt igaza, - mondja I.V. Sztálin - amikor "hirtelen nyelvi forradalomról" beszélt, amely "1789 és 1794 között ment végbe" Franciaországban. /Lásd Lafargue "Nyelv és forradalom" című brosuráját./ Semmiféle nyelvi forradalom, még hozzá hirtelen forradalom, nem ment végbe akkoriban Franciaországban. Természetesen ezalatt az idő alatt a francia nyelv szótári szókészlete új szavakkal és új kifejezésekkel egészült ki, eltűnt bizonyos számú elavult szó és néhány szó jelentése megváltozott - és több nem is történt. De az efféle változások semmiképpen sem döntik el a nyelv sorsát. A nyelvben a legfőbb a nyelvtani rendszer és az alapszókinccs. A francia nyelv nyelvtani rendszere és alapszókinccse azonban nemcsak hogy nem enyészett el a francia burzsoá forradalom idején, hanem lényeges változások nélkül megmaradt és nemcsak hogy megmaradt, hanem tovább él ma is a modern francia nyelvben." 5

Hasonló megfontolás alapján állíthatjuk: lehetetlen, hogy az ös-közösségi rendnek a feudális viszonyokkal és a feudális-hűbéri viszonyoknak a tőkés viszonyokkal való felváltása ne tükröződött volna a nyelv fejlődésében; igenis tükröződött, de mindannyiszor csak bizonyos mértékig és bizonyos értelemben: úgy, hogy ez nem érintette a nyelvnek sem alapszókinccsét, sem nyelvtani rendszerét, vagyis azt, ami "a nyelv alapját, sajátosságának lényegét" alkotja. 6

A nyelv alapja évszázadok, sőt évezredek folyamán is minden lényeges vonásában változatlan marad. De I.V. Sztálin tanítása szerint a mai nyelvek specifikuma leglényegesebb vonásaiban "még az őskorban, a rabszolgaság előtt" jött létre. "Fel kell tenni, - mondja Sztálin elvtárs - hogy a mai nyelv elemei még az őskorban, a rabszolgaság előtt jöttek létre. Ez egyszerű és szegényes szótári szókészlettel bíró nyelv volt, de megvolt a maga nyelvtani rendszere, igaz, hogy kezdetleges, de mégis nyelvtani rendszere." 7

A nyelv fejlődése tehát bizonyos tekintetben összefügg a társadalom gazdasági alapjának fejlődésével, mivel e fejlődés bizonyos változásokat idéz elő a szótári készletben; ez azonban egyáltalán nem érinti a nyelv lényegét.

Körülbelül ugyanezt mondhatjuk a társadalmi osztályokról és az osztályharcról is.

Nem lehet kategórikusan tagadni, hogy az egymással szembenálló osztályok keletkezése és az osztályharc fordulatai bizonyos mértékig visszatükröződnek a nyelv életében. A "Marxizmus és nyelvtudomány" 22. /magyarul 23-24./ lapján egyéb jelenségek közt az osztályok megjelenése is említve van, mint ami előmozdítja a nyelv fejlődését: "A termelés további fejlődése, az osztályok megjelenése, az írás megjelenése, az állam létrejötte, amelynek az igazgatás számára szüksége volt szabályozott írásbeliségre, a sajtó megjelenése, az irodalom fejlődése, mindez hatalmas változásokat idézett elő a nyelv fejlődésében. Ezalatt a törzsek és népek felaprozódtak és szétvándoroltak, keveredtek és kereszteződtek, de a továbbiak folyamán megjelentek a nemzeti nyelvek és államok, forradalmi változások mentek végbe, a régi társadalmi rendeket újak váltották fel. Mindez még több változást idézett elő a nyelvben és a fejlődésben. "Ez érthető is: az új osztályfogalmak, az új társadalmi viszonyok megjelölésére megfelelő műszavak kellenek s ezek az új fogalmak és viszonyok változásokat idéznek elő a társadalmi és politikai terminológiában.

Igy az ősi Ruszban, a mongol-tatár betörés előtt, az ősközösségi rend megdöntésével és a hűbéri viszonyok bevezetésével kapcsolatban új műszavak keletkezését figyelhetjük meg /de ezek eredete nem mindig világos előttünk/: szmerd /paraszt/, bojarin /bojár, nagybirtokos/. Valamivel később /a XV. századtól kezdve/ jelenik meg a kreszt'janin /paraszt/ szó /a hrisztianin = "keresztény" szóból, talán a "nehriszt"-ekkel, azaz "nem-keresztényekkel", kánokkal és beszermen-ekkel, vagyis "az adó és fejadó beszédőivel" vagy buszurman-okkal, azaz "böszörményekkel" szemben, akik a főnemesség tagjai lettek/, s ekkor jelenik meg a dvorjanin /udvari ember, nemes/ szó. A XVII. és különösen a XVIII. században a honi "manufaktura" kialakulásával kapcsolatban jelenik meg a rabotnie vagy rabocsie ljudi /munkásemberek/, azután a maszterovüe ljudi /mesteremberek/ műszó, a XIX. században a rabocsie /munkás; mint főnév/, proletarij /proletár/, az ekkor már meglévő burzsuj /kizsákmányoló/, burzsua /polgár/, burzsuaizija /polgárság/ műszavak mellett. Az osztályharc kieleveződése Oroszországban a XIX. században és a XX. sz. elején egész sor szót hívott életre: sztacska, zabasztovka /mindkettő sztrájkot jelent/, barrikadü /barrikádok/, proklamacija /kiáltvány/ stb.

I.V. Sztálin már egy korábbi tanulmányában /"Hogyan fogja fel a szociáldemokrácia a nemzeti kérdést?"/ zseniálisan meghatározta a nyelvet, mondván, hogy az "a fejlődés és a harc eszköze". Mint

ismeretes, a tanulmánynak abban a részében éppen az osztályharcról van szó. A nyelvnek erről a fontos társadalmi szerepéről a "Marxizmus és nyelvtudomány" c. munkájában is történik említés /19, 20/ *.

A kérdés lényege azonban az, hogy hogyan tükröződik a nyelv életében az osztályok megjelenésének és az osztályharcnak a ténye.

Krasenyinnikova elvtársnő harmadik kérdésére adott válaszában I.V. Sztálin megemlékezik az osztályoknak a nyelvre gyakorolt hatásáról /"igen, az osztályok hatnak a nyelvre"/ és így folytatja tovább: "beviszik a nyelvbe sajátos szavakat és kifejezéseiket és néha különbözőképpen értik ugyanazokat a szavakat és kifejezéseket. Ehhez nem fér kétség."

Valóban, sok esetről tudunk, amikor a szavak /nem az alapszókincs szavai/ osztályhasználatuktól függően különféle jelentést kapnak.

Közismert példa: az olyan kifejezéseket, mint szabadság, egyenlőség, stb. különféleképpen értelmezik az egymással szembenálló osztályok, egyfelől a burzsoázia, a tőkésék /ezek saját érdekeiknek megfelelően átértelmezik ezeket a népi szavakat/, másfelől a munkásosztály, a nép. Az orosz nyelv múltjából sok más példát is felhozhatunk. Maga a narod /nép/ szó az Októberi Forradalom előtt uralkodó osztályok társalgási nyelvében "a közönséges nép" jelentést kapta. P.A. Vjazemszkij "Régi jegyzetkönyvecskéjében" 8 feljegyez egy beszélgetést az 1883. évi pétervári tüzvészről, az áldozatokról, arról, hogy "sok nép odaégett". "Miféle 'sok nép'? - elegyedett a beszélgetésbe egy minisztériumi tisztviselő. - Hiszen egy hatodik fizetési osztálybeli hivatalnok is odaégett!" A ljudi /emberek/ szót az orosz nyelvben még "közönséges nép", "csöcselék" jelentésben is lehetett használni: "résa boljare i ljudie" /a nemesek és a közönséges nép birodalma/ a "Poveszti vremennüh let" c. krónikában /Nesztor krónika/. És ezt a jelentését a nemesség felső rétegeinek társalgási nyelvében még sokáig megtartotta.

Együttal azt is megemlíthetjük, hogy a podluj /aljas, becstelenszónak kezdetben nem volt negatív, sértő jelentése. Innen ered a podloszt' /aljasság, becstelenség/ "egyszerűség, naivság" jelentésben, mint pl. Lomonoszovnak "Raszszuzsdenie o pol'ze knig cerkovnüh" /Értekezés az egyházi könyvek hasznáról/ c. munkájában, és a podlec /gazember, csirkefogó/ szó "egyszerű, együgyű ember" jelentésben. V.ö. Bolotov emlékirataiban: Éscse szkazüival mne g. Szamojlov, csto on dejsztvitel'no ocsen' proszt i szamüj p o d l e c, ne znajuscisij nikakih ceremonij" 9 /Szamojlov ur még azt mondta nekem, hogy ő valóban igen egyszerű és a legtermészetesebb ember, aki semmilyen ceremóniát nem ismer/. Később e szó negatív jelentést kapott, kezdetben feltehetőleg a vagyonos osztályok felső rétegeinek zsargon-nyelvhasználatában.

* I.V. Sztálin nyelvtudományi cikkeiből vett idézetek után a zárójelben lévő első szám az orosz, a második szám a magyar kiadás lapszámát jelzi. - ford.

A nép történetében olyan esetek is lehetségesek, amikor a vagyonos osztályok felső rétegei annyira elszakadnak a néptől, hogy a nép nyelvét, legalábbis mint társalgási nyelvet egyáltalán nem használják /a francia nyelv Angliában a X-XIII.sz.-ban, részben Oroszországban a XVIII-XIX.sz.-ban/.

Sztálin elvtárs ezt a kérdést a "Marxizmus és nyelvtudomány" második fejezetében /14; 16-17./ érinti, ahol a francia nyelvnek Angliában, a normann hódítás utáni időkben játszott szerepéről ír. Együttal rámutat arra, hogy "először is francia nyelven akkoriban nem valamennyi hűbérur beszélt, hanem a királyi udvarban és a grófságokban élő angol hűbérurak jelentéktelen felső rétege. Másodszor ők sem holmi "osztálynyelven" beszéltek, hanem a közönséges, az egész nép által használt francia nyelven. Harmadszor, mint tudjuk, ez a francia nyelvvel való különködés később nyomtalanul eltűnt és átadta helyét az egész nép által használt angol nyelvnek."

Azt kell tehát hinnünk, hogy lehetséges olyan eset is, amikor egy idegen nyelvet, amelyet saját hazájában az egész nép használ, bizonyos ideig, egy meghatározott történelmi korban az uralkodó osztály felső rétege társalgási nyelvként /és vajjon csak társalgási nyelvként?/ használ, noha e nyelv nem is "osztálynyelv", mivel a nép alkotta /a franciák/, nem pedig egy osztály. Az ősi Rusz ószláv nyelvének sorsát vizsgálva sem szabad figyelmen kívül hagyunk ezt a sztálini tanítást, noha itt az Anglia történelméből fentebb idézett példával teljesen analóg példa nincsen.

Ily módon nem kell ellenvetést tennünk azzal a tétellel szemben, hogy az alap fejlődése és az osztályharc hagy bizonyos nyomokat a nyelv fejlődésében, viszont meg kell jegyeznünk, hogy azok a változások, melyeket ezek a tényezők okoznak, csak újból megerősítik azt a megállapítást, hogy a nyelv fejlődése, egészében és alapjában, lényegében nem függ az alapok változásától és az osztályharc körülményeitől. A nyelv alapja, az, ami lényeges és a legfőbb benne, egész "élete" során érintetlen marad.

Minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a nyelvben /a szótári szókészletben/ végbemenő változásoknak, amelyek a társadalom gazdasági alapjának fejlődésével bizonyos kapcsolatban állnak, a nyelv életében nincs nagyobb jelentőségük, mint azoknak a változásoknak, amelyek pl. a termelés fejlődését, vagy a felépítményeknek és a társadalmi tudatformáknak a fejlődését tükrözik vissza.

Különösen fontos rámutatnunk a nyelv, valamint a termelés, az ember termelő tevékenysége közötti kapcsolatra. I.V. Sztálin azt tanítja, hogy a felépítmény és a nyelv közötti különbségek egyike az a körülmény, hogy addig, amíg a felépítményeknek /a társadalom politikai, jogi, vallási, filozófiai, művészeti nézeteinek és az ezeknek megfelelő politikai, jogi és egyéb intézményeknek/ a mai /nem az ősi/ osztálytársadalomban a termeléssel csupán közvetve, a gazdasági rendszeren keresztül, az alapon keresztül van kapcsolatuk, addig a nyelv "közvetlen kapcsolatban van az ember termelő tevékenységével és nemcsak termelő tevékenységével, hanem az ember minden egyéb tevékenységével is, munkájának valamennyi területén, a termeléstől az alapig, az alaptól a felépítményig. Éppen ezért a nyelv egyszerre és közvetlenül tükrözi a termelésben beállott változásokat, nem várja meg az alapon bekövetkező változásokat. Éppen ezért a nyelv működési köre, minthogy a nyelv az emberi tevékenység valamennyi területét átfogja, sokkal szélesebb és sokoldalubb, mint a felépít-

mény működési köre. Mi több, majdnem határtalan." 10

Valahányszor új munkaeszköz jelenik meg, új szó is keletkezik /hangalakját tekintve néha régi/: szoha /faeke; a XIV. sz.-ban/, kombajn /arató-cséplőgép; a XX. sz.-ban/, stb.

Minden termelési aktust nemcsak meg lehet nevezni, de kötelezően le is kell rögzíteni a nyelvben, a nyelv eszközeivel, a szavakkal, mivel a nyelvnek mindenkor meg kell felelnie a maga rendeltetésének, vagyis hogy az emberi érintkezés eszköze legyen az emberi lét bármely viszonyai között, bármely helyzetben és mindenekelőtt a termelésben: szántani, boronálni, rostálni, stb.

A nyelv, mint társadalmi jelenség, fejlődése során nemcsak az alappal, nemcsak a termeléssel van ilyen mértékig "közvetlen" kapcsolatban, hanem minden felépítménnyel és társadalmi tudatformával is.

Ezért a történeti lexikológia egyik igen fontos és érdekes, nálunk azonban kevésbé művelt ágának tekinthetjük azt a studiumot, mely a szavak történetét az é szavakkal jelölt tárgyak és jelenségek történetével kapcsolatban vizsgálja. E studium legkiválóbb képviselői nyugatiak /Schuchardt és mások/. Nehezen érthetjük meg, hogy pl. honnan ered a voderen' /vagy oderen', illetve vodereven' /határozószó "örökre", "mindörökre" jelentésben, amely több régies tájszólásban előfordul és nyilvánvalóan összefügg olyan szavakkal, mint dern /gyep/, vagy az orosz dernaja gramota /"gyepes"-oklevél/, stb., ha nem hozzuk kapcsolatba egy ősi orosz szokással: a birtokbavétel ceremóniái során egy darabka - "gyepel", füvel benőtt - földet nyújtottak át a telek új birtokosának.

Sztálin elvtárs azt mondja, hogy "a nyelv működési köre csaknem határtalan" 11 s hogy ennek következtében "a nyelv, különösen szótári szókészlete" majdnem szakadatlan változás állapotában van. "Az ipar és a mezőgazdaság, a kereskedelem és a közlekedés, a technika és a tudomány állandó fejlődése megköveteli a nyelvtől szótárának kiegészítését olyan új szavakkal és kifejezésekkel, amelyek szükségesek azok munkájához. És a nyelv, amely közvetlenül tükrözi ezeket a szükségleteket, új szavakkal egészíti ki szótárát, tökéletesíti nyelvtani szerkezetét." 12

Tulzás nélkül mondhatjuk, hogy az alapok és az osztálydiktatura változása visszatükröződik ugyan a nyelv életében is, de nem nagyobb mértékben, mint a felépítmények fejlődése. Vagyis, más szóval, a társadalmi élet "robbanásai", ugrásszerű forradalmi változásai ugyanúgy nem képesek lerombolni s nem is rombolhatják le a nyelvet, nem idézhetnek elő "robbanásokat" a nyelvben, mint ahogy a nép történelmének más nagyobb eseményei sem, pl. a népi háborúk /védelmi háborúk/ /nálunk: 1612, 1812, 1941-1945-ben/ reformok /a nagypéteri reformok korszaka/, a nagy találmányok /pl. a gőzmotor, repülőgép, rádiótávíró, stb./ és felfedezések, stb. Mert hiszen /még egyszer ismétlem/ a velük kapcsolatos nyelvi változások, mint mondtuk, csak a szótárra terjednek ki, sőt arra sem az egészre, hanem csak azokra a szókincsbeli rétegekre és a szavaknak csak azokra a csoportjaira, amelyek kívül esnek az alapszókincs keretein, mivel ezek "semmiképpen sem döntik el a nyelv sorsát". 13

Igy tehát a nyelv története és az e nyelven beszélő nép története közötti összefüggésnek a kérdése, amíg a nyelv szótári szókészletéről van szó, egyszerű kérdés. De rögtön bonyolulttá válik, mielőtt megpróbáljuk kissé kiszélesíteni. Vajjon az, amit fentebb a szótári szókészlet e g é s z é r ő l mondottunk, vonatkozik-e a szótári szókészlet alapvető részére, a nyelv alapszókincsére is? Ha az alapszókincsét nem változatlan, már a történelem előtti korban egyszersmindenkorra kialakult valaminek, nem olyasminek tekintjük, ami az őskortól napjainkig épségben maradt fenn, ha pontosan követjük I.V. Sztálin útmutatását és az alapszókincsét "számos korszak termékének" 14 tekintjük, akkor fel kell tennünk, hogy az, amit a nyelv története és a nép története közti összefüggésről mondtunk, /leszámitva azt, amit két ténynek, az alapok változásának és az osztályharcnak a szótári szókészletben való tükröződéséről mondtunk/, jelentős mértékben érvényes a szókészlet alapvető részére is.

Már idéztük I.V. Sztálin "Marxizmus és nyelvtudomány" c. cikkének azt a helyét, ahol az orosz nyelv szókészletében az Októberi Forradalmat követő korszakban végbement változásokról, továbbá arról szól, hogy az orosz nyelv alapszókincsé és nyelvtani rendszere "épségben fennmaradt, minden komolyabb változás nélkül." Tehát valamiféle, ha nem is komoly változások mégis történtek benne. A nyelv alapszókincsé és nyelvtani rendszere "lényegében" megmarad, mégpedig mint a modern nyelv "alapja". 15 De ez az alapszókincs mégsem marad változatlan. Érthetetlen is lenne, hogy az az alapszókincs, amely a rabszolgaság koráig eltelt évszázadok alatt halmozódott fel, egyszeriben miért szűnne meg felhalmozódni. Az emberek például nem egyszerre szelidítették meg az összes háziállatokat, és így természetesen egyes házi állatok neve korábbi eredetű, mint a többieké, de azért a háziállatok nevének szavai egytől-egyig az alapszókincshez tartoznak. A torgovat /kereskedel / szó csak a kereskedelem megjelenésekor keletkezhetett. Az alapszókincs évszázadokon át gyülemlik fel, és I.V. Sztálin a "Marxizmus és nyelvtudomány" c. cikke egy helyén az alapszókincsről szólva nem véletlenül használja az "évszázadok folyamán felgyülemlt" 16 kifejezést. Az ujkeletű szavak emellett hangalakjukat tekintve igen gyakran nem ujak, csak a jelentésük uj.

Vegyük a történelmi lexikológia olyan területét, mint a termelés terminológiája, amely a termelés technikájának a fejlődését tükrözi. Aligha vonja kétségbe bárki is, hogy a szoha /faeke/ szó sok évszázadon keresztül a keleti szláv népek alapszókincséhez tartozott. Holott volt idő /a XIV.sz./, amikor ezt a szót, mint egy új szántóeszköznek, a termelés adott folyamatát meggyorsító kétsoros faekének a nevét, ujkeletű szóként használták. Nem alakjában volt új ez a szó, /ellenkezőleg, alakját tekintve régi közszláv szó volt/, hanem jelentésében /régi jelentése "ág", "karó", "pálca" volt, v.ö. poszoh = "bot" és ebben a jelentésben a régi orosz írásbeliségben sokáig használták/

Igy tehát, ha feltesszük, hogy az alapszókincs az évszázadok folyamán változik, akkor az, amit fentebb a nép történetének és a nyelv szótári szókészletének kapcsolatáról mondtunk, az alapszókincsre is vonatkozik. Az alapszókincs kialakulása is, amennyire ez vizsgálataink alapján megállapítható, ugyanazon törvények szerint megy végbe, mint az egész szótári szókészlet kialakulása.

Sokkal bonyolultabb a nyelv nyelvtani rendszer nek, az alaktannak és a mondattannak a kérdése. Milyen értelemben beszélhetünk arról,

hogy a nyelv nyelvtani rendszerének fejlődése összefügg a nép történetével? A nyelv nyelvtani rendszerének fejlődése saját belső törvényei szerint folyik le, s e törvényekről első pillanatra kiderül, hogy egyáltalán nem függenek a társadalom történetétől, annak a népnek a történetétől, mely az illető nyelv alkotója és hordozója.

Persze, a szókészlet, a nyelv szókincse is saját belső törvényei szerint fejlődik. A nyelv szókincsbeli fejlődésének belső törvényei azonban lényegesen különböznek a nyelvtani rendszer belső fejlődés-törvényeitől.

Ha csak a szókészletben végbemenő változásokról beszélünk /s a jelentésváltozásokat, amennyire lehet, nem érintjük/, megállapíthatjuk, hogy ezeket a változásokat, amelyek - nagyjából összefoglalva - abban állnak, hogy egyes szavak kikerülnek vagy teljesen eltűnnek a szókészletből, mások /az alaki szempontból új szavak/ pedig közkeletűvé válnak, csak viszonylagosan belső fejlődéstörvények határozzák meg. A nyelv lexikológiai eszközeinek megújulása - mely akár azon az alapon következik be, hogy a gondolkodásban új tárgyak jelennek meg, az öntudat megújodik, /az orosz nyelvben az Októberi Forradalom után: kolhoz = kollektív gazdaság, kombajn = arató-cséplőgép, sztahanovéc = sztahanovista; stb./, akár a nyelvi expresszió törvényeinek talaján /indjuk = 'pulyka' = egyénileg gazdálkodó paraszt; individual = magángazdálkodást folytató, egyénileg dolgozó személy a kolhozfaluban/, avagy mint eufemisztikus tendenciák következménye /zarplata = 'munkabér' a zsalovane = 'fizetés' helyett; a baba = 'asszonyszemély' szótól való idegenkedés/ stb., - szoros kapcsolatban van az illető nyelvet beszélő egyének gondolkodásának szakadatlan megújulásával, s ennek folytán, mint mondtuk, a társadalom életében, a nép életében ennek megfelelően beálló változásokkal, ugyiszintén az embereknek mint a társadalom tagjainak saját akaratuktól függő viselkedésével.

Sok lexikológiai jelenség, amelynek első pillanatra nincs köze a nép történetéhez, a nép kultúrájának történetéhez s úgy látszik, hogy csak a nyelv "belső" életével magyarázható, tüzetesebb vizsgálat során sokkal bonyolultabbnak bizonyul. Ismeretes pl., hogy a régi /a forradalom előtti/ falusi nyelvben, különösen északon, a szoha /primitív eke/ szót széles körben használták egy meghatározott atyai névvel, az Andreevna /vagy: Ondrevna, Andrevna/ atyai névvel: "vzjat ot szohi Andreevnu" /Andreevna ekéjétől vett/ és így tovább. Mondtak egyszerűen Andreevna-t is a szoha helyett. Azt hihetné az ember, hogy itt olyan jelenséggel állunk szemben, amely teljes egészében az expresszió területéhez tartozik és hogy az adott esetben a nyelv kifejezési eszközéről beszélhetünk, stb.

Kétségtelen azonban, hogy a szoha-nak az Andreevna-val való augmentációja azzal az ondrec /vagy a-zó területen andrec/ nyelvjárási szóval van kapcsolatban, mely az odrec, odr szóból ered /szekér, amelyen az ekét kivitték a szántóföldre/. 17 Ennek a kifejezésnek az eredetét tehát csak az illető "dolognak", a gondolat azon tárgyának történetével kapcsolatban érthetjük meg, amelyet a szó jelöl.

Nehéz volna azonban tagadni, hogy bizonyos esetekben a lexikológiai változásokat nem "külső", hanem "belső" természetű okok

váltják ki s hogy ezek csak a nyelvnek mint rendszernek a belső élete alapján érthetők meg. Amig pl. a zontik 18 = „napernyő” szónak, amelyet a hollandból kölcsönöztünk /Zonne-dek/ s amelyet kicsinyítőképzővel ellátott főnévnek vélünk /v.ö. vintik = kis csavar, csavarocska/, van bizonyos köze a kultúra, az életmód történetéhez, addig a belőle képzett zont = esernyő szó /v.ö. vint = csavar a vintik = csavarocska mellett/ csupán belső nyelvi viszonylatok alapján keletkezett. Ezzel kapcsolatban ki kell emelnünk a nyelvi változások olyan hatalmas belső tényezőjének jelentőségét, mint amilyen a homonimikus kollízió /omonimiceszkoe ottalkivanie/ 19.

Ami a jelentésváltozásokat illeti, amelyeket, mint ismeretes, a reális jelentésben végbemenő változások mellett szemelláthatóan tisztán „mechanikus” asszociációk, hasonlóságon vagy érintkezésen /sztreljat’ iz ruzs’ja = puskából lő; krasznuje csernila = piros tinta; rübnüj sztol = halétel; stb./ vagy ellentétben 20 alapuló képzettársítás váltanak ki, azokról sok más esetben szintén bizonyul, hogy kapcsolatban vannak a társadalmi élet jelenségeivel, a társadalom történetével, a nép történetével. Ezért Sztálin elvtárs is, a társadalom gazdasági alapjának fejlődésével kapcsolatos szóképzési változásokról szólva több ízben megemlíti a szavak reális tartalmának változását: „megváltozott sok szónak és kifejezésnek a jelentése, ezek új jelentést kaptak” 21, „néhány szó jelentése megváltozott” 22. Példákat részben már fentebb idéztünk /szovet = szovjet, partija = párt, pioner = uttörő; stb./.

Kiemelem azt is, hogy Krasenyinnikova elvtársnőnek erre a kérdésre: „milyen mértékben kell a nyelvtudománynak a nyelv értelmi oldalával, szemantikával, illetőleg szemasiológiával foglalkoznia?” I.V. Sztálin így felelt: „a szavak és kifejezések értelmi oldalának komoly jelentősége van a nyelv tanulmányozása terén”. 23

A szóbanforgó kérdéssel kapcsolatosan nem mélyedhetünk belé a szavak jelentésbeli fejlődésének törvényeire vonatkozó kérdés részleteibe. Csak annyit jegyzünk meg, hogy a jelentésváltozás és jelentésbővülés törvényeit ma már egyetlen nyelvész sem próbálja csak az asszociációs lélektan alapján magyarázni.

A nyelvészek már régen felfigyeltek arra a sok esetben furcsa módon egyező tényre, hogy a szavak jelentésének bővülése a mesterségnyelvből a köznyelvbe való átkerülésük útján történt. Klasszikus példája ennek a francia trouver etimológiája /noha nem mindenki fogadja ezt el/; Schuchardt szerint ez a szó a latin halászati szókincs turbare szavára megy vissza /„felzavarni a vizet s a zavaros vízben halat keresni”/.

Van azonban sok jelentésváltozás, amelyeket többé-kevésbé mechanikus képzettársítással, vagy a társadalmi viszonyokkal nem szabad úgy magyarázni, mintha ezek a társadalmi élet változásaival és mozgásával függenének össze. Ezek a logikus gondolkodás fejlődésével és sikereivel, az elvont gondolkodás kiterjedésével kapcsolatosak. Igen gyakran olyan szavak, melyeknek kezdetben csak konkrétan érzékelhető jelentésük volt, végül általános, elvont jelentésüvé váltak: feltehető, hogy a vert-men-ből származó vremja /óorosz veremja/ = „idő” szó eredetileg olyasvalamit jelentett, „ami forog”, talán „kereket” /v.ö. a szanszkrit vartman = „kerékvágás”, „a kerék nyoma” szóval/; azután talán „a nap útját, mozgását”, továbbá a napnak a földkörüli látható forgása idejét, végül az „időt”; ponjat’, poj-

mu /megérteni, megértem/ - eredetileg azt jelentette, hogy "megragadni" /v.ö. orosz jati = fogni; pojma = fogás/. A sz"csasztie /szerencse, boldogság/ szó kezdetben - feltehetőleg - valamiben való részvételt /ucsasztie = részvétel/ jelentett /hadi tétben, kereskedelmi társaságban, stb.; v.ö. az oroszban: sz"csasztik = résztvevő, bűnrészes/. Mostani elvont jelentését az udacsa /siker/ fokozottan keresztül kapta. V.ö. a görögben moira = 'rész', pl. a katonára eső rész a hadizsákmány elosztásakor > ,szerecskokka' > ,sors' 24 stb.

Igy tehát a nyelv lexikológiai eszközeinek fejlődése és a "szavak értelme", valamint az e téren érvényesülő belső törvények általában szoros kapcsolatban vannak a társadalmi élet fejlődésével, noha ez a kapcsolat nem mindig közvetlen és szemellátható.

Más kérdés a nyelv nyelvtani rendszerének fejlődése. Ez szintén összefügg a gondolkodás fejlődésével, akárcsak a szótári szókészlet fejlődése is, de másképpen. Mindenekelőtt a nyelvtani rendszer a szókészletnél nagyobb mértékben és sokkal nyilvánvalóbban kapcsolatos az elvont gondolkodással. "A nyelvtan - mondja I.V. Sztálin, - az emberi gondolkodás hosszú elvonatkoztató munkájának a jele, a gondolkodás hatalmas sikereinek jele". 25

Azt is mondhatjuk, hogy a nyelv szótári szókészletének fejlődése az illető nyelvet beszélő egyéneknek nemcsak a gondolkodásával van kapcsolatban, hanem /bizonyos elemeiben/ az ideológiájával is, - osztálytársadalomban az osztályideológiával, - viszont a nyelvtani rendszer nem függ össze az illető nyelven beszélő egyének ideológiájával.

Ilyenformán a nyelvtani rendszerre alkalmazva a "nyelvfejlődés belső törvényei" kifejezésnek is kissé más tartalma van, mint a többi esetben. Ezek a törvények, hogy úgy mondjuk, "belsőbbek", vagyis nagyobb mértékben teszik próbára a szerkezeti viszonyok hatóerejét, az adott nyelv rendszerének a hatását, mint pl. a nyelv szókészletének, lexikológiai eszközeinek belső fejlődéstörvényei.

A nyelvtani rendszer evolúciója, mint mondtuk, nem függ közvetlenül az emberek társadalmi viszonyaiban beálló változásoktól, a társadalmi alakulatok váltakozásától, a háborúktól s a társadalmi szervezet hasonló megrázkódtatásaitól, a nagy felfedezésektől és találmányoktól és a kultúra fejlődésében beálló ugrásszerű változásoktól, stb.

A nyelvtani rendszer fejlődése a logikai gondolkodás fejlődésétől függ, az elvont gondolkodás történetével van kapcsolatban.

I.V. Sztálin azt mondja: "a nyelvtan azzal, hogy elvonatkoztat az egyestől és konkrétól - mind a szavakban, mind a mondatokban - az általánost ragadja meg, azt, ami a szavak ragozásának és mondatná váló egybeszerkesztésének alapját képezi". A továbbiakban következik a mértannal való összehasonlítás: "Ebben a tekintetben a nyelvtan a mértanra emlékeztet, amely törvényeit a konkrét tárgytól elvonatkoztatva adja meg, a tárgyakat mint konkrétság nélküli testeket vizsgálja s a köztük lévő viszonyokat nem mint bizonyos konkrét tárgyak közti konkrét viszonyokat határozza meg, hanem mint minden konkrétság nélküli testek viszonyait általában." 26

Ismeretes azonban, hogy a "nyelvtani gondolkodás" elvont jellege hosszú idők folyamán alakult ki. Minden nyelv nyelvtani rendszerének története bővelkedik a "konkrétól" az "elvont felé" haladó nyelvtani alakváltozatok példáiban.

Az oroszban és más szláv nyelvekben idetartozik pl. az élőt jelentő kategóriák fejlődése. Kezdetben a tárgy esete /egyres számban/ a szubjektum /alany/ esetétől csak a himnemű, személyt jelentő, vagyis embert jelölő főnevek ragozásában tért el egymástól, lehetséges azonban, hogy nem minden személyt jelentő főnév, hanem csak a társadalom uralkodó osztályának, főleg a feudális vezetőrétegnek a tagjait jelentő nevek ragozásában. Legalábbis erről tanuskodnak a "Russzkaja Pravda" /az orosz fejedelmek XI. századi rendeletgyűjteménye. - ford./ kisebb változatának adatai. V.ö. itt: "holop" udarit' szvobod'na muzsa" /a rabszolga megüti a szabad embert/, de: "uvedet' csjuzs' holop" /=holopa"/ /elvezeti az idegen rabszolgát/, stb. /csaknem rendszeresen/. Idők folytán /még az óorosz korszakban/ a birtokos esetnek tárgyesetként való használata áttért a többi, személyt jelentő főnévre, azután pedig általában az élőlényeket jelentő himnemű főnevekre is /állatok, madarak, stb. nevére/; eleinte a himneműek egyesszámában, később pedig a többesszámában és itt már a nemtől függetlenül is.

A párosság eszméjét kifejező duális alakoknak a szláv nyelvekből s a többi indoeurópai nyelvből való kivészése - aminek következtében a nyelvtani gondolkodásban meghonosodott a gondolati tárgyak többességének mint "nem egy"-nek az elvontabb fogalma - szintén nem tekinthető úgy, mint kizárólag a nyelv "belső" életének jelensége, mivel ez végső fokon az emberek társadalmi gondolkodásának, tehát az együttélési formáknak a fejlődésével kapcsolatos.

Ugyanigy vagyunk bizonyos nyelvtani alakokkal is. Mindenki tudja, hogy sok tőszámnév a történelem folyamán elveszítette konkrét jellegének vonásait: pjat' = "öt" /eredete szerint a pjaszt' = "tenyér", "nyitott tenyér" szóval függ össze/, némelyik pedig nyilvánvalóan konkrét főnevek alapján fejlődött ki: szorok /negyven/ a szorok vagy szoroka = "ing" szóból /v.ö. szorocska = ing, huzat/.

Igy tehát, az eredetileg nem elvont jelentésű nyelvtani tények elvonásának jelensége, mint a nyelvtani rendszer fejlődésének jellemvonása, nem lehet ok arra, hogy tagadjunk mindennemű kapcsolatot a nyelvek nyelvtani rendszerének története és az illető nép története között, különösen akkor, ha emellett tekintettel leszünk a nyelv szókinése és nyelvtani rendszere közti ismeretes összefüggésekre is, valamint olyan mozzanatra is, mint a szavak társadalmi "sulya".

Ismeretes, pl., hogy a med /méz/, stb. típusu himnemű anyag- és gyűjtőnevek nyelvtani szempontból különböznek a többi főnévtől, egyebek között abban, hogy egyesszámú genitivus-rajjuk u : medu /méznek a/ stb. A tudományos irodalomban azonban merészen, de figyelemre méltóan kimondták azt a tételt, hogy az anyag- és gyűjtőneveknek ez a nyelvtani jele ama körülmény folytán fejlődött ki, hogy a méz az ősi Rusz gazdasági életében és életmódjában különösen fontos szerepet játszott és a legfőbb kiviteli cikk volt. Holott a med főnév kezdettől fogva a /rövid/ u tövűek ragozásához tartozott és egyesszámú genitivusa u-ra végződött: medu .. Amikor az ebbe a csoportba tartozó főnevek /a történelmi korba. 15-nél több nem ma-

radt belőlük/ ragozás tekintetében egybeestek az o tövű főnevekkel, a med szó, társadalmi "sulya" folytán, "ellenállást" tanúsított és nemcsak hogy több évszázadon át megőrizte saját ragozását, főként a genitivusban, amelyet gyakran partitativ jelentésben használtak /bocska medu, stb.; "egy bocska méz"; a bocska régi orosz ürmérték = 492 l. - ford./, hanem más régi o tövű, anyag- és gyűjtőnevekre is hatást gyakorolt: peszku /peszok = homok/ stb. 27

A szavak társadalmi sulyát valamiképpen tekintetbe kell venni a nyelvtani folyamatok vizsgálatánál /többek közt a szóképzés területén is/. Tehát: sok nyelvtani jelenség, amelynek napjainkban elvont jellege van, fejlődésének kezdeti szakaszában szoros és közvetlen kapcsolatban volt a nép történetével.

Ezenkívül, ha nem is a kezdeti szakaszról szólva, de meg kell jegyeznünk, hogy az elvont gondolkodás önmagában véve is az emberiség történelmi fejlődésének terméke, hogy /miként a tankönyvekben olvasható/, éppen "a kulturális élet viszonyai irányítják az észet az elvont felé a konkrét rovására: a kereskedelem feltételezi a számolást, vagyis a megítélést; a politikai élet fejlődése szintén elősegíti az általános fogalmak megszokását és az irántuk való hajlamot".

Végül még egy megjegyzést. A nyelv és a gondolkodás viszonyának kérdését általában fel lehet tenni nem olyan általános formában is, mint az a közelmúltban még szokás volt. Hiszen az ész elvonatkoztató és szervező tevékenysége a történelmi korban is folytatódik. Sajnálhatjuk, hogy jóformán nemcsak idevágó tanulmányaink nincsenek, de általánosságban forgó megjegyzésekről sem tudunk, melyek egyik vagy másik meghatározott történelmi időszakra vonatkoznának.

Emlékeztetek azonban A.J. Jakovlev prof. "Prikaz szbora ratnüh ljudej" 28 /A haditanács rendelete/ c. könyvére, amelyben érdekes kísérletet tesz a XVI-XVII. századi hivatalnokok gondolkodásának jellemzésére. E gondolkodásnak /a szerző véleménye szerint/ fő sajátága az a jelenség, amelyet /nem valami szerencsésen/ "agglutináló hajlam"/aggljutinirujuscsee uszilie/ műszóval határoz meg /"ebben a korban az emberi gondolkodás általánosító tevékenységében tulsulyba kerül az agglutináló hajlam: az egyes logikai láncszemeket nem igyekeznek közös formulába tömöríteni, hanem úgy kapcsolják őket össze egyiket a másik után fűzve, mint a gyöngyfüzért", stb./ .E hajlam e korszak moszkvai hivatali nyelvét jellemző egész sor jelenségben élénk tárul. A XVI. századi emberek gondolkodásának említett vonásával hozhatjuk kapcsolatba a mellérendelő kötőszók /a, i, da = s, és, meg/ végnélküli ismételtetését is az önálló mondatok összekapcsolására vagy helyesebben, összefűzésére, összetett mondatban a főmondat előtt is, ha ezt a mellékmondat megelőzi /"a csto - i to", "a kotorüe - i te" = és ami - az is, és akik - azok is/, a párhuzamos bővítőműnyek jelenségét is /"o nih o szvobode" = róluk a szabadságról/, a prepozíciók ismételtetését is /"na dvore na goszti-ne = az udvaron a beállón/, a számneveknek kötőszóval való összekapcsolását /na tuszjacsu i na triszta i na seszt'deszjat i na cstüre rubli" = ezerre és háromszázra és hatvanra és négy rubelre/, valamint az olyan képzéseket is, mint: "na cs'ih ljudej ni ludi"/ = cs'ihnibud' = bárki embere; "poka ja meszta zshiv" / = pokameszt ja zshiv =amíg élek/; t vábbá sok más jelenséget is a nyelvtani rendszer területén.

Igy tehát a nyelv nyelvtani fejlődésének belső törvényei lényegükben kell, hogy különbözzenek a szótári szókészlet belső fejlődésének törvényeitől, mindenekelőtt azért, mivel csak a logikai gondolkodás fejlődésével kapcsolatosak, nem pedig az emberek ideológiájával, és azért is, mivel nem függenek közvetlenül az embereknek mint a társadalom tagjainak a viselkedésétől és, ennél fogva, nincsenek kapcsolatban a fejlődéssel, nem feltételük a társadalom gazdasági alapjának fejlődése, nem függenek az alapok változásától. Ez különösen vonatkozik a változásoknak afféle tényezőire, mint a nyelvtani asszimiláció /analógia/ /na zemli' > na zeml" > na zemlé = "a földön", a na vod" = "a vizen" hatása alatt/ és a nyelvtani disszimiláció /homónimikus kollízió: a t" > to himn. egyssz. nom. alakot kiszorítja a t"t" redukált alak, ebből tot /ez/, a to /ez/ seml. egyssz. nominatívuszi alakkal való kollízió következtében/, és olyanokra, mint a szótó felbomlása /pererazlozszenie osznovü/, a szótó elszigetelődése /oproscszenie osznovü/, mint a grammatikalizáció. 29 Ezek, ha lehet így mondani, teljesen belsőek, amit nem állíthatunk kategórikusan a nyelvtani gondolkodás új kategóriái keletkezésének törvényeiről vagy egyes kategóriáknak más kategóriákkal való kiszorításának törvényeiről [az élőlényekre vonatkozó kategóriák fejlődése /kategorija odusevlenosztij/ a duális kategóriájának kiszorítása a többesszám kategóriája által, stb.] Ezek teljes mértékben belsőek abban az értelemben, hogy itt a nyelvrendszer kényszerítő hatása különösen szembeszökővé válik. 30

De persze a tudattal legkevésbé kapcsolatosnak a hangtörvényeket, a szavak és alakok hangfejlődésének törvényeit kell tartanunk. Már régen észrevették, hogy a szavak és formák hangalakja a szavak és alakok /reális és nyelvtani/ jelentésétől rendszerint függetlenül fejlődik.

A múlt század derekán a nyelvtudósok sok időt és energiát fordítottak arra /és nem haszontalanul/, hogy megállapítsák a hangtörvényeket, amelyek szerint az egyes nyelvekben a hangfejlődés végbemegy. Igaz, hogy ezek a kutatások teljesen empirikus jellegük folytán nem járultak hozzá ahhoz, hogy ma a nyelv hangtani fejlődésének lényegéről tiszta képet alkothassunk magunknak. Nem tudjuk, hogy ebben a tekintetben beszélhetünk-e valamiféle haladásról: jobb lett-e a mai nyelvek hangrendszere ősi állapotukhoz képest, és milyen értelemben beszélhetünk itt javulásról? Beszélhetünk-e a hangtani kutatásoknak akárcsak egy valamiféle vonaláról, általános irányáról is?

Csaknem fél évszázaddal ezelőtt Boudouin de Courtenay igyekezett ráterelni a figyelmet erre a problémára /"A nyelv fokozatos emberivé válásának egyik oldaláról" c. értekezésében/. De midőn Boudouin azt állította, hogy a "hangkiejtéssel" járó artikulációs műveletek fokozatosan, de kitartóan a felső és elülső artikulációs szervekben összpontosulnak, akkor anthropológus módjára közeledett e problémához. Az ő kérdés-feltevése nemcsak hogy tökéletesen kizárja azt a mozzanatot, hogy a beszélők mint a társadalom tagjai tudatosan viszonyulnak nyelvükhöz, hogy résztvesznek a nyelv fokozatos megjavításában, hanem általában is elveti azt a tételt, mely szerint a nyelv fejlődése /beleértve a nyelv hangtani fejlődését is/ kapcsolatban áll a gondolkodás és a társadalmi életformák fejlődésével.

A régi nyelvtudományban általában gyökeret vert az a vélemény, hogy a különféle /spontán és kombinatorikus/ hangváltozások az emberi öntudattól és akaratától teljesen függetlenül, a beszélő közönség értelmes részvétele nélkül mennek végbe. Megállapították pl.,

hogy az óorosz nyelvben a ъ és ѓ bizonyos idő múltán eltűnt mint foném, ami számtalan következménnyel járt és általában az óorosz nyelv hangrendszerének átalakulására vezetett. De aligha tartaná bárki is komolynak az oly kérdés-feltevést, amely kétségbe vonná, hogy e zöngétlen hangok kiveszését az a törekvés váltotta ki, hogy mondjuk pl. eltűnjenek a fiziológiailag nehéz és nem teljesértékű hangok /vagyis a nem tiszta, a nem teljes képzésű, nem monoftongikus hangok: gondoljunk az orrhangok eltűnésére, a monoftongizálásra/, tehát ha azt állítanók, hogy e változást nem az a törekvés idézte elő, hogy a hangrendszert jobbá tegye.

Ugyanakkor Curtius óta csaknem mindenki elismerte, hogy a hangváltozások legfontosabb tényezője a kényelmes kiejtésre, a kiejtés közben végzett izommunkák megkönnyebbitésére irányuló törekvés.

Sőt, még ha el is fogadjuk azt a feltevést, hogy e zöngétlenek eltűnését csaknem mechanikus természetű okok váltották ki, a szóvégi jelenségek, a kiejtés erejének gyengülése a szónak /mint a beszéd jelentéssel bíró egységének/ a végén, aminek következtében kezdetben a gyenge szóvégi ъ és ѓ, aztán pedig általában a gyenge ъ és ѓ kiveszett, ami azt vonta maga után, hogy az erős ъ, ѓ o-ba, e-be ment át /ez a feltevés nem egyezik a csak az írott emlékek vallomásaira támaszkodó általánosan elfogadott véleménnyel/, még ebben az esetben is megrendül a hangváltozások "mechanikus" jellegébe vetett hitünk. Mindezt egybevetve arra a megállapításra juthatnánk, hogy a nyelv hangjainak fejlődését végeredményben nem értelmezhetjük többé a tudattól teljesen elszigetelt jelenségnek.

Mindamellet nem férhet hozzá kétség, hogy sok hangváltozást csak a hangrendszer kényszerítő hatása, e "rendszer" törvényeinek működése idéz elő. Így pl. a ps szókezdő mássalhangzó-kapcsolat átalakítását a pšenica /buza/ szóban /pasenica, fšenica, senica/ kétségtelenül az idézi elő, hogy az orosz szavakból hiányzik a szókezdő ps mássalhangzó-kapcsolat, stb. Hasonló esetekben a tisztán mechanikus okokon kívül hiábavaló is lenne valamiféle más okokat keresni.

Végül mindenkor szem előtt kell tartanunk azt, hogy amikor F. Engelsnek Bloch-hoz intézett ismeretes levelében olyan nyelvi változásokra kellett példát idéznie, amelyek nincsenek kapcsolatban a nép történetével, függetlenek az anyagi alaptól, akkor éppen a fonetikából hozott fel /egyetlen/ példát. 31

+ + +

Tehát a nyelvfejlődés belső törvényeiről szóló tanítás nemcsak hogy nem mond ellent a nyelv fejlődése és a nép története közötti összefüggésről szóló tanításnak, hanem ellenkezőleg, elképzelhetetlen nélküle. Marr elméletével szemben a nyelv nem felépítésmény-kategória, fejlődését a gazdasági rend fejlődése egyáltalában nem határozza meg; a nyelv saját belső törvényei szerint fejlődik. De ugyanakkor a nyelv társadalmi jelenség. Ezért fejlődésének belső törvényei kell, hogy kapcsolatban legyenek az emberiség társadalmi fejlődésével. Lehetetlen, hogy ezek a törvények

ne legyenek kapcsolatban az illető nyelven beszélő emberek gondolkodásával és viselkedésével, többek között azért, mert a nyelv progresszív fejlődésének törvényei. Ha egyszerűen mechanikus belső törvények lennének, amelyek a beszélők tudatától és akaratától függetlenül működnek, akkor érthetetlen lenne számukra, hogy miért az ő működésük szabja meg a nyelvfejlődés progresszív jellegét, a nyelvben történő haladást, ami megmagyarázhatatlan ama közkeletű feltevés nélkül, hogy a beszélők tudatosan résztvesznek nyelvük kialakításában és beavatkoznak nyelvük életébe.

Mint ismeretes, a természet és társadalom fejlődésében történő haladás eszmáját a tudományos marxizmus megalapítói fejtették ki, köztük Engels "Ludwig Feuerbach" c. munkájában /1888/, a IV. fejezetben, ahol "a minden zeg-zugos mozgáson és pillanatnyi visszaesésen keresztül törő, az alacsonyabbról a magasabb felé menő haladásról" beszél. Ugyanakkor Engels megjegyzi, hogy "a társadalom történelme egy pontban lényegesen eltér a természet fejlődésének történetétől." Arról van szó, hogy - Engels szavaival élve - "a természetben - amennyiben az ember visszahatását a természetre figyelmen kívül hagyjuk - csupa tudattalan, vak hatóerő hat egymásra, melyeknek kölcsönös játékában érvényesül az általános törvény... Itt semmi sem történik, mint szándékos, tudatos cél... A társadalom történetében ellenben emberek cselekszenek, csupa tudattal rendelkező, megfontolással vagy szenvedéllyel cselekvő, határozott célokat követő ember: semmi sem történik tudatos szándék, kitűzött cél nélkül." Igaz, hogy ez a fontos különbség, Engels szavai szerint, semmit sem változtathat azon a tényen, hogy a történelem menetét belső általános törvények szabályozzák, mivel "a számtalan egyes akarat és cselekedet összeütkezései a történelem terén oly állapotot idéznek elő, amely teljesen hasonló a tudattalan természetben uralkodó állapothoz". 32

V.I. Lenin szintén több munkájában /"K. Marx", "A dialektika kérdéséhez", stb./ hangsúlyozta a materialista dialektika e tételének jelentőségét. "K. Marx" c. munkájában Lenin elvtárs a természet és a társadalom fejlődésében történő haladást úgy jellemzi, mint "oly fejlődést, amely a már egyszer meghaladott fokokat mintegy megismétli, de másképp, magasabb bázison ismétli meg /"a tagadás tagadása"/, oly fejlődést, amely, hogy úgy mondjuk, csigavonalban, nem pedig egyenes vonalban megy végbe". 33

I.V. Sztálin, követve nagy tanítómestereit a dialektikus materializmus elmélete terén és tovább fejlesztve ezt az elméletet "A Szovjetunió Kommunista /bolsevik/ Pártjának történetében" azt tanítja, hogy "a dialektika a fejlődés folyamatát nem egyszerű növekedési folyamatnak tekinti... A dialektikus módszer azt tartja, - mondja Sztálin - hogy a fejlődés folyamatát nem körforgásként, nem a megtett ut egyszerű megismétlődéseként, hanem előrehaladó mozgásként, felfelé ivelő mozgásként, a régi minőségi állapotból új minőségi állapotba való átmenetként, az egyszerűtől a bonyolult felé, az alacsonyabbtól a magasabb felé haladó fejlődésként kell felfogni." 34

Másfelől tudjuk, hogy ezt a kérdést mennyire összezavarták a nyelvtudományban. Schleicher valamikor egyenesen azt a kijelentést tette, hogy a történelmi korban "a nyelvek visszafejlődnek". 35 Napjainkban egyes burzsoá nyelvészek hajlandók elismerni a nyelv előrehaladó fejlődését, noha ezt is a maguk módján és elég önkényesen és szubjektíve értelmezik, lényegében azért, hogy bebizonyítsák az angol nyelv fölényét a többi nyelv felett /Jespersen/,

mások viszont tagadják, mint azelőtt.

Vendryès "Le langage" c. könyvében, amikor kerekén tagadja a nyelvfejlődés abszolút haladását és felszólítja a nyelvtudósokat, hogy tanulmányozzák "a társadalmi és történelmi erők és kölcsönhatások játékát a nyelvben", ugyanakkor hajlandó elismerni "némi viszonylagos haladást a nyelvek fejlődésében", aminek véleménye szerint az lesz az eredménye, hogy "az illető nyelv a lehetőség szerint jobban alkalmazkodik az őt beszélő emberek szükségletéhez." 36

Bennünket nem elégít ki ennek a nagyhorderejű kérdésnek ilyen felemás "megoldása".

I.V. Sztálin "A marxizmus és a nyelvtudomány" c. munkájában többször visszatér a haladás eszméjéhez, azt állítva és hangsúlyozva, hogy a nyelv a korok folyamán tökéletesedik. A szegényes szókészlettel és primitív nyelvtani rendszerrel rendelkező nem bonyolult nyelvektől, "a mai nyelv elemeitől" /22, 24/ addig az egy közös nemzetközi nyelvig, melynek a szocializmus világméretű győzelmét követő korszakban kell megjelennie és amely "természetesen nem lesz sem német, sem orosz, sem angol nyelv, hanem egy új nyelv, amely magába olvasztotta a nemzeti és övezeti nyelvek legjobb elemeit" /47, mell. 10/, miközben az övezeti nyelvek a "leggazdagabbá vált" nyelvek /u.o./, - ilyen az emberi nyelv fejlődésének utja. Éppen a sztálini nyelvelmélet alapelveinek szemszögéből nézve jogos teljes mértékben a nyelvfejlődésnek nemcsak viszonylagos, hanem abszolút előrehaladására vonatkozó kérdés-feltevés is. A nyelv, mondja Sztálin elvtárs, "a korszakok egész sorának terméke, amelyek folyamán kialakul, gazdagodik, fejlődik, csiszolódik" /6, 9/. És valamivel odább: "Az ipar és a mezőgazdaság, a kereskedelem és a közlekedés, a technika és a tudomány állandó fejlődése megköveteli a nyelvtől szótárának kiegészítését olyan új szavakkal és kifejezésekkel, amelyek szükségesek azok munkájához. És a nyelv, amely közvetlenül tükrözi ezeket a szükségleteket, új szavakkal egészíti ki szótárát, tökéletesíti nyelvtani szerkezetét" /9, 11/.

A nyelvfejlődés folyamatát jellemezve I.V. Sztálin ismét rámutat: "a nyelv fejlődése nem a létező nyelv megsemmisítése és egy új felépítése útján történt, hanem a létező nyelv alapelveinek kifejlesztése és tökéletesítése útján" /23, 25/.

A továbbiakban megemlékezik az orosz nyelvről, az orosz nyelv nemzeti eredetiségéről. És Sztálin elvtárs ismét hangsúlyozza: "az orosz nyelv továbbhaladt és tökéletesedett saját belső fejlődési törvényei szerint" /25, 28, Szikra-kiadás javítva; kiemelés tőlem. - P.Cs./.

És persze nem kell különösebben magyarázni, hogy amikor Sztálin elvtárs azt mondja: "a nyelv csiszolódik", vagy "a nyelv tökéletesedik", stb., akkor ez azt jelenti, hogy a nyelvet az anyagi javak termelői, az emberek "csiszolják", "tökéletesítik", az emberek, akik a nyelvet beszélik, mivel "a nép ... ennek a nyelvnek alkotója és hordozója" /18, 21/.

A nyelvfejlődés előrehaladó jellegét valló tanításban az a nehézség, hogy a nyelvtudósoknak még nem sikerült megállapodni-

ok abban, hogy a nyelvben mi a "jobb" és mi a "rosszabb", miben kell konkrétan látni ezt a haladást, milyen az a képzeletbeli nyelv, amelyet "eszményinek" lehet tartani. Egy kétségtelen: Marr akadémikus elmélete a stadiális nyelvfejlődésről, amelynek értelmében az emberi nyelv fejlődésének előrehaladása állítólag abban nyilvánul meg, hogy az izoláló rendszert /mint az illető alaptól függő rendszert/ felváltja az agglutinációs rendszer, és azután, az alapok változásától függően, az agglutinációt a flektáló rendszer, ezt az utóbbit pedig az a rendszer, amely jelenleg az angol és francia nyelvet jellemzi. /Mescsanyinov akadémikus "toldaléka"/, 37 - szóval Marrnak ez az elmélete antimarxista, antileninista elmélet.

Nyilvánvaló, hogy a nyelv annál jobb, mennél nagyobb mértékben felel meg rendeltetésének, vagyis annak, hogy az érintkezés eszköze, a gondolatok kicserélésének eszköze legyen, hogy a társadalom harcának és fejlődésének eszköze legyen. 38 Konkrétan szólva, annál jobb, mennél egyszerűbb, alkalmasabb, nyelvtani rendszerében mennél hajlékonyabb, mennél inkább képes a beszélők legkisebb erőpazarlása mellett /a lehető legkevesebb foném; a kiejtés szempontjából kevésbé bonyolult, könnyű hangok; egyszerű nyelvtani rendszer/ a lehető legtöbb fogalmat, a gondolat legfinomabb árnyalatait kifejezni, mennél gazdagabb és változatosabb a szótári szókészlete /Sztálin szerint: "minél gazdagabb és sokoldalubb a szótári szókészlet, annál gazdagabb és fejlettebb a nyelv"/ 39. Annál jobb, mennél tömörebb a szerkezete, mennél kevesebb benne a különféle nyelvtani és szókészleti lim-lom /a nyelvtanban pl. a csökevényes alakok, alakváltozatok, ha nem használatosak a nyelvben, ha nem nőttek bele a nyelv rendszerébe; a szókészletben az osztályszargon szócskái, stb./.

Az "eszményi" nyelvnek ezt a túl általános meghatározását persze nem tarthatjuk eszményinek, de hát csak hadd emlékeztesse a nyelvtudósokat még egy feladatra, amely eddig még nem vonta magára kellőképpen a figyelmet.

/Izvesztija AN SzSzsZR, OLJa, 1951/3.
240-256.1./

J e g y z e t e k :

1. Ez bizonyos lexikológiai jelenségekre vonatkozik.
2. J. Sztálin, Marksizmus i voproszű jazükoznanija /A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései/. Oroszul: Pravda kiad., 1950. 7.1. Magyarul: Sztálin, Marxizmus és nyelvtudomány. A nyelvtudomány néhány kérdéséhez. Szikra 1950. 9.1.
3. Ua. Oroszul: 18.1. Magyarul: 21.1.
4. Ua. Oroszul: 4.1. Magyarul: 6-7.1.
5. Ua. Oroszul: 23.1. Magyarul: 25-26.1.

6. Ua. Oroszul: 21.1. Magyarul: 24.1.
7. Ua. Oroszul: 22.1. Magyarul: 24-25.1.
8. P.A. Vjazemszkij, Sztaraja zapisznaja knizska /Régi jegyzetkönyvecske/, Leningrad 1928. 200.1. /oroszul/.
9. A T. Bolotov, Zsizn'i prikljucsenija /Élete és kalandjai/, 2. kötet /P. 1871-73/, 373.1. /oroszul/.
10. Sztálin, i.m. Oroszul: 8.1. Magyarul: 10-11.1.
11. Ua. Oroszul: 8.1. Magyarul: 11.1.
12. Ua. Oroszul: 9.1. Magyarul: 11.1.
13. Ua. Oroszul: 23.1. Magyarul: 26.1.
14. Ua. Oroszul: 22.1. Magyarul: 24.1.
15. Ua. Oroszul: 7.1. Magyarul: 9.1. Lásd fentebb.
16. Ua. Oroszul: 21.1. Magyarul: 23.1.
17. V.I. Csernüsev, Razüszkanija i zamecsanija o nekotorüh russzkih vürazsenijah /Kutatások és megjegyzések egyes orosz kifejezésekre vonatkozóan/, Dokladü i szoobscsenija Insztituta ruszsz. jaz. AN SZSZSZR /A Szovjet Tud. Akadémia Orosz Nyelvtudományi Intézetének értekezései és Közleményei./ 1. füzet, 1948. /oroszul/.
18. Eredetileg zondik. V.ö. N.I. Pigorov "Szevasztopol'szkije pizma, 1855" /Szébasztopoli levelek, 1855/ c. írásában /P. 1907/: "Raketü... sz kakim-to zondikom na konce" "Rakéták ... ernyővel a végükön" /101.1. oroszul/.
19. Mint ismeretes, a francia nyelvtudósoké az érdem, hogy határozottan hangsúlyozták e tényező jelentőségét a nyelv életében. Így pl. Gilliéron és Roques nyelvjáráskutatóknak sikerült megállapítaniok, hogy a népi latin gallus-ból eredő gat /kakas/ szónak Franciaország délnyugati részén a vicaire, faisan stb. szóval való kiszorítását az a körülmény idézte elő, hogy ennek a vidéknek a nyelvjárásában a népi latin cattus /kandur/ szó hangtanilag törvényszerűen szintén gat lett és ily módon a kakas és a kandur szavak, noha jelentésükben nagyon eltérőek, hangalakjukban azonosak lettek. Ezt az azonosságot úgy küszöbölték ki, hogy az egyik homonimát /gat =,kakas'/, amelynek nincsenek származékai és lexikológiai szempontból általában egymagában áll, más szavakkal cserélték fel /Gilliéron et Roques, Études de géographie linguistique, 1912/.
20. Emellett néha elfelejtjük, hogy nemcsak a képzetek /a dolgok képzetei/, ideák, hanem maguk a szavak, a szavak képzetei is asszociálódhatnak. Így a franciában a mouche /légy/ szó a ,kém' jelentést is megkapta, mivel összefüggésbe hozták a mouchard /alattomos, fúrfangos ember/ szóval, amely ugyan azonos hangzású amazzal, de történetileg

nincs vele kapcsolatban. V.ö. M.M. Pokrovszkij, Szemanticse-szkie iszszledovanija v oblaszti drevnih jazükov /Jelentés-tani vizsgálatok a régi nyelvek területén/, Moszkva 1896. 10. l. /oroszul/.

21. Sztálin, i.m. Oroszul: 7.1. Magyarul: 7.

22. Ua. Oroszul: 23.1. stb. Magyarul: 26.1. stb.

23. Ua. Oroszul: 32.1. Magyarul: 35.1.

24. L.P. Lafargue, Ékonicse-szkiej determinizm K. Marksza /K. Marx gazdaságtani determinizmusa/, Művei, 3. kötet, 1931, 47. l. /oroszul/.

25. Sztálin, i.m. Oroszul: 20. Magyarul: 23.

26. Uo.

27. L. Bulahovszkij, Rozvidki v diljanci gramaticsnoji analogii v szlov'jansz'kih movah. /Tanulmányok a szláv nyelvekben mutatkozó nyelvtani analógiák köréből/. Movoznavastvo 1936. 8.k., 54.1. /ukránul/.

28. A.I. Jakovlev, Prikaz szbora ratnüh ljudej /A haditanács rendelete/, Moszkva 1917. 549.1. és a köv. /oroszul/.

29. Meg kell jegyeznünk, hogy egyfelől a nyelv szótári szókészlete - és, másfelől, nyelvtani rendszere fejlődésének az is sajátossága, hogy a lexikológiai változások rendszerint nem függenek a nyelvtani változásoktól, viszont a nyelvtani változások, vagyis a nyelvtani rendszernek - /amelynek rendelkezésére áll a nyelv szótári szókészlete/ - keretei közt végbemenő változások igen gyakran azt mutatják, hogy függenek a szókészlet változásaitól. Elég, ha csak a "töelshigetelődés" /oproszczenie osznovü/ számtalan esetére utalunk, vagyis azokra az esetekre, amikor a származékszó tőszóvá változik, vagy valamely szónak az eltűnése következtében /goncsar - fazekas a kivesszett gr'n'c', fazék' szóból eredő g"rn'csar' szóból/ vagy pedig a szó reális jelentésének megváltozásával kapcsolatosan /szokroviscse, kincs', eredetileg, a rejtegetés helye', ,rejtekhely', később, drágaság', vagyis olyasmi, amit el kell rejteni/ stb.

30. Nehéz azonban egyetérteni azokkal, akik azt állítják, hogy ezek a folyamatok teljesen öntudatlanul játszódnak le. Az analógiás vonatkozásokat a nyelvtani alakok területén az egységes képzésre irányuló törekvés idézi elő. Ez aligha teljesen öntudatlan törekvés. Annál inkább állíthatjuk ezt arról a törekvésről, mely a "homonimikus kollízió" alapja.

31. K. Marx és F. Engels, Szocsinenija /Művei/, 1940. 28. kötet, 246.1. /oroszul/. Magyarul: Marx-Engels, Válogatott művek, Szikra 1949. 2. kötet, 488.1.

32. F. Engels, Ludwig Feuerbach, Goszpolitizdat 1949., 41.1. /oroszul/. Magyarul: Marx-Engels, Válogatott művek, Szikra 1949. 2. kötet, 386-387.1.

33. V.I. Lenin, K. Marx, Goszpolitizdat 1949., 12.1. /oroszul/. Magyarul: Lenin: "Marx, Engels, Marxizmus", Szikra 1949. 15.1.
34. Isztorija VKP/b/. Kratkij kursz, 1950. 102.1. /oroszul/. Magyarul: A Szovjetunió Kommunista /bolsevik/ Pártjának története. Rövid tanfolyam, Szikra 1950. 131.1.
35. A. Schleicher, Sprachvergleichende Untersuchungen, /1848/, 14.1.
36. J. Vendryès, Le langage. Orosz fordítása: Jazük, Moszkva, 1937. 321.1.
37. Lásd: Izvesztija AN SzSzsZR, otd. obscsesztv. nauk, 1931. 881.1. skk.
38. A nyelv nyelvtani strukturájának, alaktanának és mondatnának sajátosságai e mellett nem játszanak döntő szerepet. Már N.G. Csernüsevszkij azt tanította: "nem az a fődolog, hogy milyenek a nyelvi formák, hanem az, hogy milyen szellemi kincsei vannak az illető nyelvet beszélő népnek". - Szocsinenija /Művei/, P., 1906. 10. kötet, 2.sz., 116.1. /oroszul/.
39. Sztálin, i.m. Oroszul: 19.1. Magyarul: 22.1.